

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94 (47) «1914-1917»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2.62>

*Антоніна Кізлова**

«КИЕВСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» ПРО ЧУДЕСА ЧАСІВ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ (1914–1918 рр.)

Анотація: У статті визначаються особливості згадування про події, прямо названі чуда-ми, які безпосередньо стосувались учасників або цивільних жертв бойових дій Першої світової війни, в «Киевских епархиальных ведомостях» відтоді, як Російська імперія вступила у війну і до того, як Микола II зрікся престолу. Порівнюються публікації про ті самі випадки у цьому журналі й інших епархіальних виданнях Київського військового округу: «Волынские епархиальные ведомости» та «Православная Подолия». Визначається специфіка підходу редколегії до повідомлення про інші чуда; окреслюються основні тенденції у відборі матеріалів про вияви милості Божої на війні. Встановлено, що попри гостру потребу загалу в нових чудах, інформацію про них оприлюднювали дозвано, в дусі Синодального періоду з його жорсткими рамками, очікуючи результатів розслідування хоча б найрезонансніших випадків, або принаймні підкреслюючи повагу до авторитетних носіїв інформації, наводячи на них посилання.

Ключові слова: епархіальний журнал, чудо, 1914–1918 рр., публікація, редколегія, Київська епархія

Важливою складовою християнської, зокрема православної, свідомості є віра в чудо (у широкому значенні – будь-яка пряма дія Господа у світі, єднання з незримим під час таїнств, моральне переродження людини; у вузькому – надзвичайний прояв Божої сили для зміцнення людей у вірі, допомоги на шляху до спасіння¹). Цілком природним для вірян є загострене очікування чуда за скрутних обставин, як в особистому житті, так і в житті більшої чи меншої спільноти. Отже, для глибшого розуміння суспільних настроїв у часи катаклізмів і потрясінь важливо дослідити, як у такі періоди циркулювала інформація про вияви надзвичайної милості Божої. Зокрема, як її оприлюднювали для широкого загалу.

Одним із випробувань не лише для віри, а й для всіх інших моральних якостей стала Велика війна 1914–1918 рр., коли людям довелося долати страхи, безнадію та знецінен-

* Кізлова Антоніна Анатоліївна – доктор історичних наук, доцент кафедри історії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2056-3834>; e-mail: ant_kiz@ukr.net

¹ Практический справочник по Православию / сост. С. Исмаилова. Москва: Русское энциклопедическое товарищество, 2005. С. 84.

ня життя². У Російській імперії, куди входила значна частина українських земель, духовенство переважно зустріло війну зі сподіваннями на те, що слов'яни об'єднуються під проводом Росії на основі православ'я³. Протягом війни багато уваги приділяли задоволенню релігійних потреб⁴. Також увесь цей час виходили офіційні єпархіальні видання, надзвичайно значущі, з погляду соціальної історії, носії інформації про душпастирську роботу⁵. До 100-річчя від початку Першої світової війни у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського відкрили виставку матеріалів православної періодики. В анотації заходу є яскраві приклади цієї інформативності⁶, хоч і без докладного аналізу, бо метою автора було, перш за все, запросити відвідувачів.

С.В. Малишко, як у вже згаданій, так і в ще одній статті⁷ шукав у єпархіальній періодиці передусім дані про священнослужителів та їх сприйняття серед мирян. Саме діяльність та умови життя військових⁸, рідше парафіяльних⁹ священиків привертала увагу науковців частіше за інші проблеми, пов'язані з релігійністю під час Великої війни. З погляду ролі в інформаційній політиці російської імперської влади, ЗМІ, зокрема релігійні, розглянув Р.Р. Куцик, який зробив висновок про вагоме місце православної церкви у тогочасному інформаційному полі¹⁰. Втім, названий автор у дисертації про інформаційну політику російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю (1914-1917 рр.) серед періодичних видань¹¹ не використав «Єпархіальні відомості». Окремі праці присвячено Августовській іконі Богородиці, яка постала у зв'язку з війною¹². Те ж, як

² «Віра і війна (1914–1918 роки)», – виставка в Музеї історії релігії, 27 серпня 2014 р. URL: https://galinfo.com.ua/news/vira_i_viyna_19141918_roky_vystavka_v_muzei_istorii_religii_170293.html

³ *Засць О.В.* Початок Першої світової війни за матеріалами православної періодичної преси (до сторіччя з дня початку). URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1212>

⁴ *Лозинський А.* Військове духовенство в роки Першої світової війни // Українознавство. 2017. № 1-2 (62-63). С. 90. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1-2\(62-63\).2017.130622](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1-2(62-63).2017.130622)

⁵ *Малишко С.В.* Єпархіальна періодика часів Першої світової війни як джерело з історії російського військового духівництва // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди]. Серія: «Історія та географія». 2011. Вип. 41. С. 253-260.

⁶ *Засць О.В.* Вказ. пр.

⁷ *Малишко С.В.* Військове православне духівництво російської армії у роки Першої світової війни на сторінках чернігівського єпархіального видання «Вера и жизнь» // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди]. Серія «Історія та географія». 2010. Вип. 39. С. 230-233.

⁸ *Безик Ю.И.* О роли военного духовенства армии Российской империи в годы Первой мировой войны и его положении в государстве и обществе // Общество: философия, история, культура. 2020. Вып. 2. <https://doi.org/10.24158/fik.2020.2.3>; *Леонтьева Т.Г.* Православное духовенство в годы Первой мировой войны // Россия и современный мир. 2014. № 2 (83). С. 104-119; *Лозинський А.* Вказ. пр. С. 90.

⁹ *Степаненко Г.В.* Православне парафіяльне духовенство на українських землях Російської імперії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) // Український історичний журнал. 2004. № 5. С. 45-65.

¹⁰ *Куцик Р.* Роль російської православної церкви в інформаційній політиці імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914-1917 рр. // Історія релігій в Україні: наук. збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010). Ч. 1: Церковна історія. Львів: Логос, 2016. С. 464-465, 471.

¹¹ *Куцик Р.Р.* Інформаційна політика російської імперської влади в українських губерніях Південно-Західного краю (1914-1917 рр.): методи та засоби реалізації. Дис... к. і. н. 07.00.01 – історія України. Київ, 2018. С. 228-235.

¹² *Гулько Г.* З історії ікони «Пресвята Богородиця Августовська» (До 100-річчя початку Першої світової війни) // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Вип. 21. М-ли ХХІ міжн. наук. конф., м. Луцьк, 16-17 жовтня 2014 року. Луцьк, 2014. С. 138-142; Заступництво Богородиці за руских воїнів в Велику війну 1914 года. Августовская икона Божией Матери / Авт.-сост. А. Фарберов. Москва: Ковчег, 2010. 336 с.

у церковній періодиці воєнного часу писали про надприродні події, історики увагою оминали.

Мета статті – визначити особливості згадування про події, прямо названі чудами, які безпосередньо стосувались учасників або цивільних жертв бойових дій Першої світової війни, у «Киевских епархиальных ведомостях» (КЕВ) відтоді, як Російська імперія вступила у війну, і до того, як Микола II зрікся престолу.

У цей час центральні видання єпархії були обов'язкові до передплати у кожній пафії¹³, а церковна преса підлягала не лише духовній¹⁴, а й військовій¹⁵ цензурі. Також тривав Синодальний період із його жорсткими вимогами до офіційного визнання нових чудотворних святинь і поширення відомостей про нові чуда¹⁶.

Головні завдання: порівняти публікації про ті самі випадки в КЕВ та інших єпархіяльних виданнях Київського військового округу (чільного у тогочасній географічній, економічній, політичній і військовій кон'юктурі держави¹⁷): «Волынские епархиальные ведомости» (ВЕВ) та «Православная Подолия» (ПП); визначити специфіку підходу рідколегії до повідомлення про інші чуда; окреслити основні тенденції у відборі матеріалів про яви милості Божої на війні.

Віра – це здатність сприймати як реальність те, що не засноване на перевірених практикою чи обґрунтованих теоретично засадах¹⁸. Отже, методологічна позиція, за якою немає сенсу перевіряти, чи справді відбувались описані у різноманітних свідченнях чуда¹⁹, є основною у роботі, бо значно важливіше розглянути такі згадки як складову світогляду.

У КЕВ за 22–29.03.1915 в огляді іншоєпархіяльних видань згадується цитоване з «Полтавских епархиальных ведомостей» (ПЕВ) здивування одного з пастирів, котрий повернувся з театру бойових дій, тим, що «...он нигде в газетах не находит описаний многочисленных явлений помощи свыше нашей армии. Лишь описание явления Божией Матери пред августовскими боями было отмечено нашей печатью. Между тем небесныя явления так много подкрепляют силы наших славных героев-солдат»²⁰. Щодо самих КЕВ, то тут посилення на опис Августовського явлення є в статті А.Д., присвяченій обґрунтуванню потужного релігійного підґрунтя Великої війни²¹, що вийшла 25.01.1915, там так і вказано: «см. № 45, 1914»²². У № 45 (за 09.11.1914) у повчанні того самого А.Д. до Введення Богородиці відзначено Її допомогу воїнам і захисникам Вітчизни, для засвідчення чого та для підбадьорювання Вона, як написано, і явилась на небі перед офіцером і напівескадромом. Далі переказано, без посилення на те, звідки він надійшов, спогад про це очевидця – гене-

¹³ Троцкий А. Епархиальные ведомости // Православная энциклопедия. URL: <http://www.pravenc.ru/text/190001.html>

¹⁴ Заступничество... С. 180.

¹⁵ Малишко С.В. Військове православне духовництво... С. 230–233.

¹⁶ Див., напр.: Кізлова А.А. Усамітнення в натовпі: соціальні взаємодії братії при шанованих святинях Києво-Печерської Успенської лаври (1786 – перші десятиліття ХХ ст.). Київ: Гранма, 2019. С. 336.

¹⁷ Куцук Р.Р. Інформаційна політика... С. 6.

¹⁸ Бойченко І. Віра // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. Київ: Вища шк., 2002. С. 61–62.

¹⁹ Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постановя неklasичної історіографії. Про історичне мислення. Київ: Ніка-Центр, 2014. С. 210.

²⁰ Обзорение иноепархиальной печати // КЕВ. 1915. № 12–13. Ч. неоф. С. 304.

²¹ А.Д. Мысли христианина по поводу переживаемого времени // КЕВ. 1915. № 4. Ч. неоф. С. 76.

²² А.Д. Мысли... С. 78.

рала Ш., командувача окремої частини на пруському театрі воєнних дій, – записаний 18.09.1914, майже напередодні бою під Августовим (і оперативно розміщений до того у № 14395 газети «Биржевые ведомости» за 25.09.1914 під назвою «Чудо»²³). Перемогу у цій битві, як обережно зазначив автор публікації, «весьма многие ставят в связь с только что упомянутым видением, в действительности котораго не может быть и тени сомнения»²⁴.

Помітно, що назву «чудо» щодо видіння в КЕВ ні за 09.11.1914, ані за 25.01.1915 вжито не було. На відміну від ВЕВ за 20.11.1914, де передрукували матеріал з № 21 «Вестника военного и морского духовенства», де йшлося про вагання його редколегії щодо друку звістки про явлення Богородиці в небі перед кірасирами. Було підкреслено, що деякі газети розмістили коротенькі повідомлення про це ще на початку вересня 1914 р., проте до «Вісника» довго не надходили подробиці від безпосередніх свідків. І тільки лист священика тієї частини, в якій усе сталося (в оригіналі повністю вказано прізвище офіцера, військову частину, місце і час події), на думку відповідальних за випуск, «...совершенно устраняет предположение о вымысле»²⁵.

За винятком конкретики, неприпустимої для публікації під час війни, видавці як «Вісника», так і «ВЕВ», навели згаданий лист повністю (й розмістили всю публікацію якраз під прізвищем протоієрея Іоанна Стратоновича, того самого полкового священика²⁶). Кореспонденція містила подробиці явлення, зокрема те, що Богородиця вказала рукою на захід, після чого російському обозу вдалось уникнути ворожої атаки, а також акцент на тому, що сталося все, коли, не сподіваючись власними силами відбити напад, багато воїнів почали молитися «Державной заступнице, крепкой в бранях помощнице»²⁷.

Дещо пізніше, у випуску за 26.07.1915 той самий²⁸ опис Августовського явлення з уживанням слова «чудо», навели в ПП без посилання на «Вестник военного и морского духовенства», у контексті того, як погано грішити, як за це Бог може покарати, як важливо каятися²⁹, серед прикладів чудесних знамень – запоруки того, що Господь готовий визволяти від бід, поки є хоча б один праведник. Порівняно з публікацією у ВЕВ зникло тільки прізвище поручика, але додалось уточнення, що м. Маріамполь – у Сувальській губ., а поряд із ним у вересні було здобуто великі перемоги³⁰. У КЕВ, крім браку прямого визначення «чудо», опис явлення містить деталі, яких немає у № 21 «Вісника»³¹, котрий вийшов 01.11.1914.

Пошук серед київського духовенства особи з ініціалами А.Д. вивів на протоієрея Олександра Леонтійовича Дородніцина, згаданого в адрес-календарі Київської губ. на 1914 р. як благочинний 33-ї піхотної дивізії, настоятель церкви 129-го піхотного Бессарабського пол-

²³ Заступничество... С. 116.

²⁴ А.Д. Поучение в праздник Введения Пресвятыя Богородицы // КЕВ. 1914. № 45. Ч. Неоф. С. 1094.

²⁵ Стратонович И., свящ. Знамение Богоматери и Ее помощь русскому христоробивому воинству // ВЕВ. 1914. № 47 (20 ноября). Ч. неоф. С. 775.

²⁶ Заступничество... С. 124.

²⁷ Стратонович И., свящ. Указ. соч... С. 775.

²⁸ В подготование прихожан к всенародному молению и крестному ходу 8 июля [В храме м. Жабокрича Ольгопольского уезда] // ПП. 1915. № 30. Ч. неоф. С. 1383.

²⁹ В подготование... С. 1379-1382.

³⁰ В подготование... С. 1383-1385.

³¹ Стратонович И., свящ. Знамение Богоматери и Ее помощь русскому христоробивому воинству // Вестник военного и морского духовенства. 1914. № 21. Ч. неоф. С. 730.

ку³². Під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр., перебуваючи при згаданому полку, він був нагороджений наперсним хрестом на Георгіївській стрічці, яким від імені імператора та за узгодженням у Синоді відзначали тільки священнослужителів, що здійснили подвиг під ворожим вогнем, ризикуючи життям³³. Не виключене й авторство тогочасного помічника редактора КЕВ О.П. Демяновського (з 26.03.1917 почав виконувати обов'язки редактора)³⁴. Якщо «А.Д.» – це справді О.Л. Дородніцин чи О.П. Демяновський, то будь-хто з них цілком міг процитувати повідомлення «генерала Ш.» безпосередньо з «Біржових відомостей» раніше за оприлюднення звістки І. Стратоновича чи не потребувати її використання. Недоступність «Вісника» для когось із цих двох можливих авторів, попри менший, ніж у «Біржових відомостей» тираж і вужчу спрямованість журналу³⁵, видається малоімовірною, хоча повністю відкинути її не можна.

У КЕВ за 22-29.03.1915 натякнув на Августовське явлення, згадавши серед інших проявів Божої милості появу в небі ікони Богородиці з Немовлям, котра вказує на захід³⁶, Микола Михайлович Клітин – протоієрей Богородичної церкви при Софійському училищі³⁷. Точно визначити, чиїм повідомленням скористався він, через лаконічність викладу неможливо.

Щодо згаданого явлення Богородиці відкрили розслідування у Синоді (процес затягнувся до 31.03.1916)³⁸. В інтерв'ю з протопресвітером військового та морського духовенства Г.І. Шавельським, наведеному у ВЕВ за 07.01.1916 (тобто до винесення ухвали), є його відповідь на запитання про явлення Богородиці на фронті. Протопресвітер підтвердив, що в Августовських лісах точно було явлення, його бачили гатчинські кірасири, будь-які спроби пояснити явище тим, що прожектор висвітлив придорожню ікону, яких багато у краї, не витримують критики. Що про це відомий учасник японської війни священник Щербаковський зробив офіційне розслідування, звідки можна взяти всі деталі³⁹. Не виключено, що попри такі коментарі протопресвітера, появу 1914 р. листівок, а 1915 р. – ікон Августовської Богородиці, навіть великодніх яєць із цим образом⁴⁰, редколегія КЕВ рекомендувала не вживати щодо події під Маріамполем слово «чудо», поки не ухвалить остаточне рішення. З огляду на те, що в Києві вже давно збирали свідчення про чуда Павла Тобольського, аби офіційно довести його право бути канонізованим, що в цьому брав активну участь протопресвітер Ф.І. Титов⁴¹ (з 1901 р. – редактор неофіційної частини КЕВ⁴²), така обережність у виборі визначень щодо нових згадок про надзвичайні явища видається природною.

³² Адрес-календарь Киевской губернии (сведения по 1 ноября 1913 г.). Приложение к «Памятной книжке Киевской губернии на 1914 год». Киев: тип. Губ. правл., 1913. С. 72.

³³ *Кутаев В.С.* Список военных священнослужителей русской православной церкви, награждённых золотыми наперсными крестами на георгиевской ленте. Москва, 2011. URL : <https://cutt.ly/Oj8hkXD>

³⁴ КЕВ. 1915. № 4. С. 96; КЕВ. 1917. № 12. С. 104.

³⁵ Заступничество Богородицы... С. 124.

³⁶ *Клитин Н.* Поучение на 2-й день Св. Пасхи // КЕВ. 1915. № 12-13. Ч. неоф. С. 276.

³⁷ Адрес-календарь Киевской губернии... С. 70.

³⁸ Заступничество Богородицы... С. 194.

³⁹ Крест на войне (окончание) // ВЕВ. 1916. № 2. Ч. неоф. С. 21-22.

⁴⁰ Заступничество Богородицы... С. IV, IX-XI, XIV-XV; *Гулько Г.* Вказ. пр. С. 139.

⁴¹ *Кізлова А.А.* Вказ. пр. С. 359-368.

⁴² *Шин Н.А.* Титов Федір Іванович // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наук. думка, 2013. Т. 10: Т-Я. С. 87.

Спільним для КЕВ і ПП є оголошення про умови передплати журналу «Миссионерское обозрение» на 1917 р. з деталізацією змісту безкоштовних додатків, серед яких – «4) Чудесное на войне» Ф.Д. Круглова (збірник розповідей і повідомлень про чуда на війні, які засвідчили очевидці)⁴³. Журнал перестав виходити ще 1916 р.⁴⁴ Можливо, розсилаючи оголошення по різних епархіях, його редколегія сподівалася відновити випуск.

Щодо матеріалів, характерних для КЕВ і відсутніх у ВЕВ та ПП, найрозлогішою є стаття А.Д. «Мысли христианина...», де доводиться потужне релігійне підґрунтя Великої війни та стверджується віра у перемогу⁴⁵. До неї включено і думку про те, як приємно чути про вияви Божої милості, чуда на війні, бо так «перст Божій явно показываает, на чьей стороне Его милость, благоволение и помощь»⁴⁶. Випадок, коли командувач флоту Балтійського моря доставив на судні у головний морський штаб образ Спасителя (на думку священника К., з кают-компанії загиблого крейсера «Паллада»), котрий виловило з Фінської затоки одне з суден, розтлумачено як вказівку на незмінну шанованість ікон, проведено паралель з випадком Кримської війни, коли корабель не тонує, поки звідки не винесли ікону Спаса⁴⁷.

Оповідь військового про те, як його штаб потрапив під обстріл, стіну пробило спешу гранатою, потім снарядом, але не впав образ Таємної вечери й ніхто не постраждав, включно з коментарем, що через це мав би повірити навіть скептик⁴⁸, передано від першої особи. Згадано, що багато людей обговорюють чудесне повернення молитвами матері при іконі Богородиці «Несподівана Радість» киянки О. Макаренко з чоловіком, яких німці у Карлсбаді випустили з-під арешту єдиних серед 70 «русских»⁴⁹. Окрім конкретних прикладів, автор підкреслив, що «русській» через природну скромність розповідає про багато ясних проявів Божої милості тільки рідним і близьким. Тож не дарма як при початку війни, так і при кожному молебні православні вигукують «С нами Бог!»⁵⁰. Тобто, попри нібито обмеженість вибору прикладів через скромність вірян, було наведено приклади чудес різної спрямованості.

Той самий А.Д. подав до КЕВ за 16.10.1916 схвальну рецензію на книгу прот. Преображенського «Чудесное на войне»⁵¹, назвавши її повним зібранням чудес⁵², хоча там не було згадок про ті, котрі описано в «Мыслях христианина...», крім випадку з обстрілом штабу (який у книзі описано з посиланням на «Листок для народа», № 24 за

⁴³ «Миссионерское обозрение». Богословский и миссионерско-апологетический журнал // КЕВ. 1916. № 48. Ч. неоф. С. 1020а; «Миссионерское обозрение» // ПП. 1917. № 2-3. Ч. неоф. С. 63-64; «Миссионерское обозрение» // ПП. 1917. № 7-8. Ч. неоф. С. 172-173.

⁴⁴ Трошский А. Миссионерское обозрение // Большая российская энциклопедия. Москва: БРЭ. URL: <https://cutt.ly/ij8hzdG>

⁴⁵ А.Д. Мысли... С. 76, 80.

⁴⁶ Ibid. С. 77.

⁴⁷ Ibid. С. 78.

⁴⁸ Ibid. С. 78-79.

⁴⁹ Ibid. С. 79.

⁵⁰ Ibid. С. 80.

⁵¹ Преображенский И. Указ. соч. 72 с.

⁵² А.Д. Величайшая из великих войн за правду Божию, за свободу народов. Чудесное на войне. Петроград 1916 г. // КЕВ. 1916. № 42. Ч. неоф. С. 907-908.

1914 р., найімовірніше одне з джерел інформації для написання «Мыслей»⁵³. Оприлюднення такої рецензії важливе з огляду на те, що її можна вважати рекомендацією для читачів.

Згаданий М.М. Клітін у повчання на другий день Пасхи, окрім пояснення суті самого свята⁵⁴, включив частину про безмежну любов Христа до людей і те, що вона проявляється у тяжкі часи (серед іншого й у проявах взаємної людської милості), зокрема допомагає перемагати воїнам⁵⁵. Наголошено, що дуже почастишали небесні знамення (та є перелік, кого бачили у цих видіннях воїни)⁵⁶. Ніяких подробиць про згадані чуда автор не навів, його цікавила радше можливість вкласти більше прикладів у короткий фрагмент тексту.

Решту матеріалів, де згадано чуда, взято з інших видань. Так, в огляді іншопархіяльної преси є матеріал з ПЕВ (1915, № 1), де вказано, як недавно кілька рот солдатів засвідчували, що явно бачили Богоматір і Миколая чудотворця, які моляться на повітрі (без ніяких уточнень), а також наведено докладні описи без детальних коментарів двох чудес (повідомлення медсестри про те, як солдат вижив один з підрозділу під перехресним вогнем і розповів, що бачив Богородицю, котра надівала осяйні вінці на загиблих, і розповідь воїнів, які повернулися з позицій, про порятунок похідної церкви з річки, куди вона впала з мосту)⁵⁷.

У названому № 1 ПЕВ ці свідчення є частиною рубрики «Отклики войны», куди входить вісім запозичених, як зазначено, з «Руководства для сельских пастырей» (тоді як І. Преображенський послався на, ймовірно, першу публікацію про полкову церкву – «Вечернее время» від 19.11.1914⁵⁸) сюжетів. Шість із них – про чуда на війні⁵⁹. Тобто, зберігши при перевиданні тексту бідкання священика щодо браку звісток про чуда на фронті⁶⁰, редколегія КЕВ скоротила кількість самих звісток утричі, до перших двох епізодів із переліку. Можливо, там визнали їх найважливішими. Цікаве й посилання на ПЕВ, а не на «Руководство...», котре виходило при Київській духовній семінарії за редакцією ректора⁶¹. Ймовірно, у Полтаві поступово накопичували інформацію з різних випусків «Руководства...», щоб одночасно подати велику вибірку чудес, а в Києві таку вибірку публікувати не планували, а потім зацікавилися можливістю вибрати найголовніше, на їхню думку, вже з одного випуску полтавського журналу, якому й віддячили посиланням.

У КЕВ за 26.06.1916 зі «Ставропольських епархиальних ведомостей» передрукували листа «бывшего сектанта» священикові з описом бойових дій, коментарем адресанта про те, що тут багато хто отримує духовні блага: війна здатна оновлювати людські душі, викликати релігійність, шляхетність духу та навіть душевну м'якість, що всі широко моляться, сповідаються, причащаються, носять хрестики, в усіх не згасає віра. І солдат, який сам нещодавно повернувся до православ'я, підкреслив, що це – чудо, як і любов до Бога, усвідомлення величезного значення війни, готовність кожного солдата до самопожертви. Яв-

⁵³ Преображенский И. Указ. соч. С. 14–15.

⁵⁴ Клитин Н. Указ. соч. С. 274, 277.

⁵⁵ Ibid. С. 275.

⁵⁶ Ibid. С. 275–276.

⁵⁷ Обозрение иноепархиальной... С. 304–306.

⁵⁸ Преображенский И. Указ. соч. С. 33–34.

⁵⁹ (Рук. для с. пас.). Отклики войны // ПЕВ. 1915. № 1. Ч. неоф. С. 40–45.

⁶⁰ Обозрение иноепархиальной... С. 304.

⁶¹ Перепелюк О. «Руководство для сельских пастырей» про церковний спів // Емінак. 2018. № 4 (2). С. 20.

ні чуда під час війни (цитування фрази Г.І. Шавельського без зазначення його прізвища. – *Авт.*), на його думку, вказували на близьку перемогу. Дописувач просив відслужити від його імені подячний молебень за чудесний порятунок під ураганим вогнем⁶². Порівняно з цією публікацією в оригіналі від 13.03.1916 є пояснення, що лист надійшов відомому священику-місіонеру П. Сиротинському, наведено вступну частину кореспонденції, де баптист бідкається, що через раптовий від'їзд не встиг повноцінно приєднатися до православної церкви та обіцяє це зробити, у кінці є звернення до священика на ім'я, все інше збігається⁶³. Отже, у Києві вилучили інформацію, цікаву передусім людям, які могли б особисто знати місіонера, на користь акцентування суджень, на їхню думку, більш актуальних для всіх вірян.

У КЕВ за 01.01.1917 наведено допис прапорщика К. Кравченка, де є посилання на вислів Г.І. Шавельського про явні чуда навколо протягом усієї війни й докладний переказ очевидця про ніч з 25 на 26.10.1916, коли 10 розвідників дивом повернулися неушкодженими з дуже важкого завдання в горах. Наведено й таке судження про дуже багато чудес: одні втрачають здоров'я тілесне (очищують душу), життя (отримують мученицький вінець), а інші знаходять життя для прославлення милості Божої⁶⁴. Ймовірно, цей лист надійшов на адресу редколегії, втім, його доля та зміст до публікації потребують додаткової перевірки.

Матеріалів, узятих з ВЕВ, про чуда в сусідній Волинській єпархії: порятунок Зимненського монастиря 02.08.1914⁶⁵, план звести храм на честь позбавлення Кременця від нападу австрійців 27.07-03.08.1914⁶⁶; про те, як Богородиця не пустила ворогів у свою Почаївську обитель⁶⁷ та про те, як після 9 місяців перебування військ неприятеля у Почаївській лаврі Господь молитвами Пречистої Матері та преподобного Іова оберіг чудотворну святиню, й за участі християн її до зими можна привести у колишній благоліпний стан⁶⁸, – у КЕВ виявлено не було, можливо, їх не розміщували через тісну прив'язку до суто місцевих реалій.

Отже, редколегія КЕВ, порівняно з аналогічними виданнями Волинської та Подільської єпархій, обережніше підходила до назви «чудо», відкрито вживаючи її на сторінках журналу навіть не в усіх передруках текстів, котрі вже пройшли цензуру й початково містили вказану назву. Саме посиланням на такі тексти віддавали перевагу, наводячи відомості про чуда, нехай і на шкоду оперативності. Повідомлення про вияви милості Божої, котрі безпосередньо стосувались учасників або цивільних жертв бойових дій Першої світової війни, як включалися до складу ширших матеріалів, так і скорочувалися порівняно з публікаціями в інших виданнях.

⁶² Письмо б. сектанта к православному священнику с позиции // КЕВ. 1916. № 26. С. 593-595.

⁶³ *Осипов И.* Вторая Отечественная война – сотрудница миссии святой церкви // Миссионерские известия по Ставропольской епархии. Приложение к Ставропольским епархиальным ведомостям. 1916. № 9. С. 49-53.

⁶⁴ *Кравченко К.* Милость Божия на войне // КЕВ. 1917. № 1. Ч. неоф. С. 7-8.

⁶⁵ Нападение австрийцев на Зимненский монастырь // ВЕВ. 1914. № 37. Ч. неоф. С. 624-625.

⁶⁶ Храм-памятник // ВЕВ. 1915. № 15 (9 апреля). Ч. неоф. С. 229; Смиранный Дионисий, Божию милостию Кременецкий викарий Волинской епархии, православным жителям города Кременца и Кременецкого уезда желает о Господе радоваться // ВЕВ. 1915. № 23. Ч. неоф. С. 348-349.

⁶⁷ Речи архиепископа Волинского Евлогия, произнесенные при встрече Его Императорского Величества, Государя Императора Николая Александровича в Манежной (Гарнизонной) церкви в городе Львове 9 апреля с. г. // ВЕВ. 1915. № 17. Ч. неоф. С. 251-252.

⁶⁸ Поддержите русскую разоренную святиню. Воззвание архиепископа Антония к своей пастве // ВЕВ. 1916. № 34. Ч. неоф. С. 323.

У першому випадку до друку проходили твори авторів, які доносили до читачів думку про те, що війна, попри всі її біди, приносить і користь (передусім очищує душу вірянина, підносить дух народу, єднає суспільство, повертає до православ'я скептиків і тих, хто свого часу перейшов до іншої конфесії), а також про те, що Бог – не на боці противників, тому вони не переможуть.

У другому випадку серед більшої кількості прикладів обирали ті, що найбільш промовисто засвідчують духовну користь війни й/або Господню підтримку на шляху до перемоги, серед численних подробиць відкидали ті, які вважали несуттєвими для читачів з Київської єпархії. Тож, попри гостру потребу загалом в нових чудах, інформацію про них оприлюднювали дозовано, у дусі Синодального періоду з його жорсткими рамками, очікуючи результатів розслідування хоча б найрезонансніших випадків, або принаймні підкреслюючи повагу до авторитетних носіїв інформації, посилаючись на них.

Перспективою є дослідити архів редколегії, аби докладніше простежити долю розглянутих матеріалів до появи в друці, а також розширити порівняльний контекст.

Antonina Kizlova

«Kyiv Eparchial Herald» about the Miracles During the Great War (1914–1918)

Abstract: The article identifies the features of the mention of events, avowedly called miracles, which directly affected the participants or civilian victims of the World War I combat operations, in the «Kyiv Eparchial Herald» since the Russian Empire entered the war before Nicholas II abdicated. In comparison to similar publications in the Volyn and Podil eparchies, the editorial board of «Kyiv Eparchial Herald» approached the name «miracle» more cautiously, openly using it on the pages of the magazine not even in all reprints of texts that had already passed censorship and originally contained that name. The references to such texts were preferred, citing information about miracles, albeit to the detriment of efficiency. Reports of manifestations of God's grace that directly concerned participants or civilian victims of the World War I were both included in broader materials and were reduced compared to publications in other publications. In the first case, the authors' works, which conveyed to readers the idea that war, despite all its troubles, brings benefits, as well as that God is not on the side of the opponents, so they will not win, were published. In the second case, among the more examples, those that most eloquently testified to the spiritual benefits of war and / or the Lord's support on the way to victory were chosen; among a large number of details, those that were considered insignificant for readers from the Kyiv diocese were rejected. Thus, it is possible to argue that despite the general public's need for new miracles, information about them was published in doses, in the spirit of the Synodal period with its rigid framework, waiting for the results of the investigation of at least the most resonant cases, or at least emphasizing respect for authoritative media, citing them.

Keywords: eparchial journal, miracle, 1914–1917, publication, editorial board, Kyiv eparchy